

Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi

Coşkun KARACA¹

Özet

1929 Ekonomik Buhranı ile buhrandan sonra yaşanan en büyük kriz olarak nitelendirilen 2008 Küresel Krizi ve 1997 yılında Güneydoğu Asya'da başlayan kriz arasında; gerek çıkış nedenleri, gerekse de gelişimi açısından benzerlikler ve farklılıklar olduğuna dair literatürde birçok tartışma yer almıştır. Devletlerarası ilişkilerin daha çok siyaset ve savunma merkezli olduğu ve ekonominin devletlerin dış politika planlamasında ikincil konumda bulunduğu bir ortamda baş gösteren 1929 Büyük Buhranı, alınan önlemlerin daha çok ulusal karakterli olması ve kamu kesiminin para ve maliye politikası tedbirlerine başvuracak gücünün ve planlamasının eksikliği nedeniyle daha uzun sürmüştür; buna rağmen 1997 Asya krizi ve günümüz ekonomik krizi, bölgesel ve uluslararası kurumların varlığı ve ülkelerin krize karşı geliştirdiği benzer para ve maliye politikası tedbirleri ile görece olarak daha kısa sürede atlatılmıştır. Makalede kısaca geçmişte yaşanan üç büyük krizin anatomisi ele alınarak kriz sürecine uygulanan politikalar ve krizden çıkışta sağladığı başarı ile günümüz ekonomik krizine yönelik bir çıkarım yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1929 Ekonomik Buhranı, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 2008 Küresel Krizi, Para ve Maliye Politikaları

Comparative Analysis of Previous Crises and 2008 Global Economic Crisis in terms of Enacted Monetary and Fiscal Policies

Abstract

There are many arguments asserting that there are similarities and differences between 1929 Great Depression, 2008 Global Crisis which is the biggest crisis experienced after Great Depression and 1997 Southeast Asian Financial Crisis in terms of their reasons and developments. 1929 Great Depression which broke out in an environment in which intergovernmental relations are based on policy and defense, and economy is at the second place in foreign policy planning has lasted longer because the measures were mainly national and public sector is lacking in power and planning to apply monetary and fiscal policies. However 1997 crisis and 2008 crisis has lasted relatively short thanks to the presence of regional and international institutions, and similar monetary and fiscal policy measures which are developed against crises by countries. In this article the anatomy of these three crises were examined and some inferences were made with regard to the policies implemented during crises, the achievement of these policies and recent economic crisis.

Keywords: 1929 Economic Depression, 1997 Southeast Asian Crisis, 2008 Global Crisis, Monetary and Fiscal Policies

¹ Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sivas-TÜRKİYE
E-posta: coskunkaraca@hotmail.com

Giriş

Dünya ekonomik konjonktürü ve bu konjonktür evresinde ülkelerin uyguladığı ekonomi ve maliye politikaları küresel krizlerin evrimini ve şiddetini etkileyen önemli faktörlerdir. Günümüz ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmiş ekonomik ilişkileri, ulusal ekonomilerde ortaya çıkan bir krizin bütün dünya ekonomilerine sıçramasına ve krizin etkilerinin küresel olarak yayılmasına yol açmaktadır. Dünya büyük çaplı bir ekonomik krizle ilk 1929 yılında tanışmış daha sonra ikinci dünya savaşı ardından iki önemli kriz atlatılmış ve 2008 küresel krizine kadar küresel ölçekli fakat etkisi farklı on dört kriz yaşamıştır. Etkileri bazen uzun bir döneme bazen de görece kısa bir zaman süresine yayılan, ancak önemli hâsıla ve istihdam kayıplarına yol açan bu krizler, esas itibariyle ödemeler dengesinde ortaya çıkardığı dengesizliklerin yanında finansal ve reel sistemin de zarar görmesine yol açmıştır. Bu dönemlerde ekonomilerin krizden etkilenme derecesi ve süresi ülkeden ülkeye farklılık göstermiş, ülkelerin finansal ve iktisadi yapıları kriz öncesinde ve kriz sırasında izledikleri ekonomi politikaları tarafından belirlenmiştir.

Geçmişte etki ve hacim olarak büyük aynı zamanda uluslararası yaygınlığa ulaşan krizlerin neden olduğu istikrarsızlığın ve krizlerden çıkmak için uygulanan politikaların ne denli başarılı olduğuna ilişkin tahlil, günümüz küresel ekonomik krizine karşı uygulanan maliye ve para politikalarının geçerliliğine yönelik bir fikir oluşturması açısından önem arz etmektedir. Etki alanı geniş bir krizle mücadele edebilmek için öncelikle kriz oluşumunu besleyen mekanizmaların nasıl çalıştığının ve bu mekanizmaların nasıl tetiklendiğinin bilinmesi gerekir. Bu bakımdan aşağıda kısaca krizlerin anatomisi ele alınarak günümüz ekonomik krizine yönelik bir çıkarım sağlanacaktır.

Aşağıda değinilecek krizlerde küresel göstergeler ve uygulanan maliye politikaları çerçevesinde 1929 Büyük Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin diğer krizlere nispeten ülkelerde büyük ölçüde hâsıla kayıplarına yol açtığı söylenebilir. 1997 yılında Güney Asya ülkelerinde başlayan kriz ise finans sektörü ve reel sektörün piyasadaki iyimser beklentilerle sermayelerine oranla daha fazla borçlanmaları neticesinde baş göstermiş ve bölge ülkeleri ile bu ülkelerle ticari bağlantıları olan diğer ülkeleri etkisi altına almıştır. Bu krizin günümüz ekonomik kriziyle benzerliği her iki krizin de banka ve firmaların borç/öz sermaye dengesizliğiyle ortaya çıkmasıdır.

Makale geçmiş krizler ve günümüz ekonomik krizinin ortaya çıkışı ve sonuçlarını derinlemesine analiz etmekten ziyade krizleri geniş bir inceleme alanına makul sınırlar getirilerek incelemektedir. Çalışmanın 1929 Büyük Buhran'ının, 1990'lı yıllarda Güneydoğu Asya ülkelerinin karşılaştığı

krizlerin ve 2008 küresel krizinin ortaya çıkışında öne çıkan hususların belirlenmesine ve bu bağlamda iktisadi düşüncede ve iktisat politikalarında meydana gelen değişimlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir. Yazının ağırlık merkezini oluşturan ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin ortaya çıkış nedenlerinin ve sonuçlarının tartışıldığı üçüncü bölümde Türkiye'nin krizden etkilenme derecesi ve kriz karşısında uyguladığı politikalar analiz edilmektedir. Bu bölümde Türkiye'deki GSYİH bileşenleri ile Kamu Maliye'sine ilişkin bileşenlerin kriz öncesinde, kriz sürecinde ve kriz sonrasında seyri yorumlanmakta ve sonrasında krize karşı alınan vergi, istihdam ve yatırıma ilişkin maliye politikası tedbirleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Son bölümde, incelenen krizlerden yola çıkılarak gözlem ve bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır. Ana akım iktisat teorisi bağlamında ortaya çıktığı düşünülen bu krizlerin geçmiş krizlerdeki eksiklik ve yanlışlıklar da göz önünde bulundurularak ekonomik istikrara ilişkin klasik iktisat teorisinin bazı önermelerinin yanlışlığına işaret etmek gerekir. Son ekonomik krizin de kökenleri araştırıldığında ortaya çıkan tablonun liberal ekonomik anlayışın bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak geçmişten ders alınsa da bu krizlerin ne ilk ne de son olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Geçmiş Krizler ve Uygulanan Para ve Maliye Politikalarına İlişkin Çıkarılacak Dersler

Büyük Buhran

Bugün yaşanmakta olan küresel kriz, şiddet açısından ancak ABD ekonomisinde 1929 yılında yaşanmaya başlayan kriz ile karşılaştırılabilmektedir (Erdoğan, 2010: 330). Krizin şiddetli talep daralmasıyla birlikte derinleşmesi, üretimde ve istihdam oranlarında hızlı düşüşlerin yaşanması ve süratle krizin diğer ülkelere de yayılması günümüz ekonomik krizinde yaşananların o yılların bir tekrarı olduğunu göstermektedir. Buhranın nedenlerine yönelik yapılan çalışmalardan uzlaşa sağlanan birkaç nokta gelir dağılımı dengesizliği, şirketlerin mali durumları arasındaki dengesizlik, bankaların yapılanmalarındaki ve dış ödemeler dengesindeki bozukluk, ekonomi yönetiminde tecrübesizlik, para standardında ısrar edilmesi ve ülkelerin korumacı tedbirlerle ithalatı kısması veya yasaklaması olarak sıralanabilir (Bernanke, 1983: 5; Eichengreen ve Sachs, 1985: 929; Temin, 1993: 87; James, 2002: 4). Yine Buhran'ın en önemli nedenleri olarak; 1929 yılındaki borsa çöküşü, banka iflasları, satın almada genel azalmalar, Amerika'nın Avrupa ekonomi politikası ve kuraklık da gösterilmektedir (Wicker, 1996: 46; Smiley, 2002: 14, 58).

1929 Ekonomik Buhranı'na kadar klasik iktisadi yaklaşım ekonomik krizleri sistemin dışındaki öğelerle açıklamış ve ekonominin müdahale

olmaksızın kendiliğinden dengeye geleceğini ileri sürmüştür. Ancak Buhran'ın yaşanmaya başladığı dönemde istikrarsızlığın giderek artması ve krizin diğer ülkelerde de etkisini ağır biçimde göstermeye başlaması, ülkelerin krizden çıkmak için ana akım iktisat teorisinin kriz varsayımlarının dışında başka çareler aramalarına neden olmuştur. İşte böyle bir ortamda ortaya çıkan Keynesyen maliye politikası kuramı, durgunluğun ve işsizliğin giderilebilmesi ve ekonomilerin yeniden istikrara kavuşturulması için devlet müdahalesini aktif bir unsur olarak ortaya koymuştur.

Krizden çıkış için başkan Roosevelt tarafından ABD'de uygulamaya konulan ve kamu müdahalesinin aktif olarak uygulanmasını öngören New Deal planı büyük oranda Keynesyen iktisat kuramının öngörülerini yansıtıyordu (Brownlee, 2000: 1044). Talep artışını sağlamaya yönelik olarak ücretlerin artırılması, ihracat artışı için kur ayarlaması, üretimin ve yatırımın artırılması için sağlanan mali teşvikler, istihdam olanaklarının geliştirilmesi, işsizlik ödeneklerinin yaygınlaştırılması ve kamu hizmetlerinin artırılması gibi önlemleri içeren bu plan ekonominin tekrar toparlanma eğilimine girmesinde önemli rol oynamıştır. Bu planın Büyük Buhran'ın aşılmasında önemli bir rol oynamış olması, Keynesyen talep yönlü politikaların genel kabul görmesine ve hemen her ülkede uygulamaya konulmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2010: 330-331).

Sonraki yıllarda kamu müdahalelerini içeren maliye politikalarının Büyük Buhran'dan çıkıştaki etkinliğine yönelik çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen krizden çıkışta maliye politikalarının mı yoksa para politikalarının mı etkin olduğu yönünde görüş birliği sağlanamamıştır. Smithies (1946)'in maliye politikalarının krizden çıkış için uygulanmış olan tek etkin politika olduğuna yönelik görüşüne rağmen Hansen (1941) Büyük Buhran döneminde maliye politikalarının kapsamlı biçimde kullanılmadığı dolayısıyla krizin piyasanın kendi iç dinamikleriyle aşıldığı yönünde görüş bildirmiştir. Sonraki yıllarda Brown (1956) tarafından "Keynesyen Çarpan Modeli" kullanılarak yapılan çalışma 1929-1931 arası dönemde uygulanan maliye politikalarının talebi canlandırmada ve milli gelir seviyesini artırmada başarı sağladığını ancak genişletici etkinin özellikle 1933 ve 1937 yıllarında milli gelir seviyesindeki keskin düşüşler nedeniyle kaybolduğunu ifade etmiştir (Brown, 1956: 863, 867).

Romer (1992), 1942'den önce krizden çıkışın sağlandığını ve 1942 öncesinde uygulanan maliye politikalarının krizden çıkışta neredeyse hiç katkısının olmadığını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Friedman ve Schwartz (1963) 1933-1937 arası dönemde toplam talebin artırılmasının bu dönemde Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilen para arzı artışı ve sifıra yakın nominal faiz oranı belirlemelerinin etkili olduğunu ileri sürmüştür. 1930'lardaki yüksek işsizlik oranlarının eski haline dönme eğilimini

araştıran Bernanke ve Parkinson (1989) ise New Deal Planı'nın krizden çıkışın asıl nedeni olduğunu ifade eden görüşü reddederek bu planın krizden çıkışın önünü açan nedenlerden biri olduğunu ileri sürmüştür. Başkan Roosevelt'in politik eylemlerinin Buhran üzerindeki etkisini dinamik stokastik genel denge analizi ile ölçen Eggertsson (2008) 1930'lardaki federal bütçeden yapılan harcama artışlarının satın alma gücünü ve geleceğe yönelik beklentileri olumlu yönde etkileyerek mali teşvik paketinin deflasyonist eğilimin aşılmasında rolü olduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır.

Literatürde Buhran'dan çıkışta uygulanan maliye politikalarının etkinliğine yönelik genel bir kabul olmasa da birçok iktisatçı Buhran'la birlikte liberal iktisadın söylemlerini tartışmaya başlamıştır. Dolayısıyla ikinci büyük krizin ortaya çıktığı 2000'li yıllar, iktisadi sorunların kendiliğinden piyasa mekanizması aracılığıyla çözüleceğine inanılan 1920'li yılları andırmaktadır. Bu durum, iki krizin en önemli ortak noktasının denetime bile konu olmamak üzere kendi haline bırakılan piyasa mekanizması olduğuna işaret etmektedir (Erdoğan, 2010: 335).

1997 Japonya ve G. Kore Ekonomik Krizi

1997 yılında Japonya ve Güney Kore'yi de içine alan Asya krizi aşırı yurt içi yatırımlardan kaynaklanan borç/öz sermaye oranlarındaki yüksek artışlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Özellikle Güneydoğu Asya'daki ekonomik büyümenin süreceği yönündeki iyimser beklentiler firmaların büyük borçlarla çalışmalarına² ve bankaların yükümlülüklerini varlıklarına oranla artırmasına neden olmuştur. Krizin nedenlerine yönelik göstergeler son yaşanan ve varlık fiyatlarındaki aşırı yükselişle birlikte ortaya çıkan küresel ekonomik krizin, 1997 Japonya krizi ile çok benzer olduğunu da göstermektedir. Öyle ki kriz öncesinde Japonya'da altı büyük şehirdeki varlık fiyat endeksi %207 artış göstermiş ve sonrasında krizle birlikte hızlı bir düşüş sergilemiştir (Hoshi ve Patrick, 2000: 11). Finansal kriz yaşayan diğer ülkelerle kıyaslandığında, 1997 Japonya ve G. Kore krizi köklerini kurumsal ve mali sektör bilançolarındaki açıklardan almaktadır.

Japonya'da 1997 yılındaki finansal krize neden olan gelişmelerin başında ülkedeki bankacılık sistemindeki yapısal zayıflık ve hükümetin geçmişte ve kriz sürecinde bankaların sorunlu kredileri ile başa çıkmada yaptığı politika hataları etkili olmuştur (Ito, 2000: 85). Aynı yıllarda kamu borç seviyelerinde yaşanan artışa çözüm olarak hükümetin daraltıcı maliye politikası³ ile karşılık vermesi yaşanan resesyon sürecinin derinleşmesine

² G. Kore'de en büyük otuz şirketin borç/öz sermaye oranı kriz döneminde yüzde 500'e ulaşmıştır.

³ Nüfusun yaşlanması ve artan borç seviyeleri nedeniyle Japonya Hükümeti bütçe gelir ve harcamalarına ilişkin yeni tedbirler almıştır. Nisan 1997'de vergi gelirlerini artırmak amacıyla

katkı sağlamıştır. Özellikle kamu yatırım harcamalarında kesintiye gidilmesi ve 1997 Nisanında tüketim üzerinden alınan vergilerin ve sosyal güvenlik sigorta primlerinin artırılması, hane halkı tüketiminin hızlı biçimde düşmesine neden olmuştur (Kashyap, 2000: 107-08; Ito, 2000: 86). Daralan taleple birlikte banka bilançolarının zarar görmesi ve aynı yıl bir banka ve iki büyük sigorta şirketinin iflasını açıklaması finans sektörünün de krizden etkilenmesine neden olmuş ve geleceğe ilişkin belirsizlik ve piyasaya olan güvensizlik Japon ekonomisini durgunluğa sürüklemiştir. Finans sektörünün krizden etkilenmesini önlemek üzere hükümet tarafından bankaların yeniden yapılanmaları için oluşturulan kurtarma paketleri⁴ ise finans sektörünün aşırı kırılabilirliği nedeniyle fazla bir etkinlik sağlayamamıştır. Japonya'nın zayıflayan bankacılık sistemi ülkedeki katma değer üreten endüstrilere finansman sağlayamadığından ihracatta yüksek paya sahip bu endüstriler kredi krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle çoğu Asya ekonomilerinde ve Japonya'da politika önceliği finansal sektörün sağlanmasıdır. Bu yönelik olmuştur (Ito, 2000: 87).

Ekonomik düşüşün yavaşlamasının ardından hükümet Nisan 1998'de kamu çalışanlarının maaş iyileştirmelerini ve geçici gelir vergisi indirimini öngören 16 trilyon Yen tutarında (GSYH'nin yüzde 3'ü) mali teşvik paketi açıklamıştır. Bu paketi Kasım 1998'de bireylerin ve kurumların gelirleri üzerinden alınan vergilerde geçici indirimini öngören, KOBİ'ler için kredi garantilerini arttıran, hane halkına tüketim kuponları sağlayan ve çeşitli sektörlerle yönelik kamu harcamalarını içeren 24 trilyon yen tutarında yeni bir paket takip etmiştir. 1998-1999 döneminde açıklanan mali teşvik paketleri neticesinde ekonomik istikrar sağlanmaya başlanmış ve 1999 yılında ekonomide %3 oranında reel büyüme oranı yakalanmıştır. Hükümet tarafından uygulanan mali teşvik paketlerinin etkinliği konusunda yapılan çalışmalardan elde edilen ampirik bulguların sonuçları farklılık gösterse de genel olarak paketlerin kısa vadede daralan efektif talebin canlandırılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (IMF, 2008: 25).

Diğer taraftan Japonya'da olduğu gibi krizin finansal sektör üzerinde gösterdiği olumsuz etkiler G. Kore'de de kendini göstermiştir. Ülkede banka varlıklarının kısa vadeli borç yükümlülükleriyle olan uyumsuzluğu ve

---

tüketim vergisi oranlarında %2 artış gerçekleştirmiş ve ardından Haziran ayı başında daha önceden sağlanan gelir vergisi indirimine son verilmiştir. Gelir önlemlerinin yanında hükümet yatırım harcamalarında GSYİH'nin %0,85'i oranında kesintiye gitmiştir Bkz. IMF, 2008: 24.

⁴ Mali piyasalardaki durumun daha da kötüleşmesini engellemek amacıyla Japon Hükümeti Ekim 1998'de sorunlu bankalara 17 trilyon Yen'i mevduat sigortasına yönelik olarak toplam 60 trilyon Yen (GSYİH'nin yüzde 12) sağlamıştır. Daha sonra Mart 1999'da özel sektörün kredi kullanımını temin etmek üzere 15 bankaya 7,5 trilyon Yen sermaye aktarımı yapılmıştır. Bkz. IMF, 2008: 24.

borçları ödemede yeterli olmayan döviz rezervi bankaların yükümlülüklerini yerine getirememelerine ve temerrüde düşmesine neden olmuştur. Ayrıca 1998 yılının üçüncü çeyreğinde GSYİH'da yaşanan %8,4'lük düşüş kredi hacmini daralttığından bankalar daha derin bir çıkmaza girmiştir. Bu nedenle hükümet tarafından açıklanan teşvik paketleri finansal kesimin ve şirketlerin bilançolarını düzeltmeye yoğunlaşmış ve bazı bankalara mevduat garantisi sağlanarak, sermaye aktarımı yapılmış ve zararlı kredilerin satın alınması yoluna gidilmiştir. Bu dönemde iki büyük banka kamulaştırılarak 5 bankanın kapatılması ve 3 bankanın birleştirilmesi sağlanmıştır⁵.

Japonya Hükümetinin banka bilançolarında yer alan sorunlu varlıkların satın alınmasındaki gecikmesine karşın G. Kore Hükümeti tarafından alınan başarılı ve zamanlı önlemler Japonya'nın aksine ülkede finansal sektörün hızlı biçimde istikrar kazanmasına yardımcı olmuştur. Kriz döneminde G. Kore Hükümeti bazı büyük bankaların sorunlu varlıklarını satın almış ve bu yolla bankalarla ortaklık ilişkisi kurarak kredi karar süreçlerini kontrol etmeyi başarmıştır. Hükümetin bankaların karar süreçlerinin kontrol edebilmesiyle bankaları KOBİ'lere sağlanan kredilerin vadelerini uzatmaları ve ihracata yönelik endüstrilere daha fazla finansal destek sağlanması konusunda yaptırıma zorlamıştır⁶. Aynı zamanda hükümet denetimi altında bulunan bankalar büyük holdingler için ihtiyari kurumsal borç çalışmaları başlatmışlardır. Kurumsal sektörün yeniden yapılandırma sürecini kolaylaştırılması için şirketlerin yabancılar tarafından dışarıdan yönetilmesinin serbestleştirilmesi, yabancılara yönelik mülkiyet sınırlamalarının kaldırılması, vergi teşviklerinin sağlanması ve işgücü piyasası esnekliğini geliştirmeye yönelik alınan önlemler gibi bazı yasal değişiklikler yapılmıştır. Reel sektöre ve hane halkına doğrudan toplam talep artışını sağlayacak yönde yeni mali teşvikler sağlanmıştır. Hükümetin harekete geçirebildiği finansal (ve kurumsal) kaynakların büyük bir kısmı finans sektörü ve kurumsal sektör bilançolarının istikrarlı hale getirilmesi için kullanılmıştır. Hükümet tarafından alınan bu önlemler neticesinde Güney Kore ekonomisinde 1999 ve 2000 yıllarında sırasıyla %9,5 ve %8,5 oranında reel büyüme sağlanmıştır (IMF, 2008: 26-28).

Güney Kore ve Japonya Hükümetinin krizden çıkış için gerçekleştirdiği politika önlemlerini ve krizin etkilerini gidermedeki başarısını karşılaştırdığımızda G. Kore Hükümetinin bu konuda daha başarılı olduğu söylenebilir. Bu başarıda G. Kore hükümetinin finans sektöründeki sıkıntıları kapsamlı şekilde değerlendirmesi ve krizin boyutunu doğru şekilde tespit ederek kamu müdahalelerini hızlı ve kararlı biçimde

⁵ 1997 yılında işletilen finansal kuruluşların %15'i kapatılmıştır. Bkz. IMF, 2008: 26-27.

⁶ Temmuz 1998'den Kasım 1998'e kadar tüm firmalara olan borçların %36'sına tekabül eden KOBİ kredilerinin yüzde 90'ı uzun vadeli hale getirilmiştir.

uygulaması etkili olmuştur. G. Kore hükümetinin reel sektörün iyileştirilmesinde sağladığı başarıda ise hükümetin reel sektör ile finansal kurumlar arasında arabulucu rol alması ve stratejik sektörlerle yönelik kredi hacminin daralmasını önleyici tedbirleri etkili olmuştur (IMF, 2008: 29).

2008 Küresel Ekonomik Krizi

Gelişmiş ülkelerde 1970’li yılların sonunda başlayan ve itişini bugünlere kadar kesintisiz sürdüren “finansallaşma”nın ve bunun ardında yatan egemen sınıf içi ilişkilerin kapsamlı bir analizine başvurulmadan, 2008 Küresel Krizinin kökenleri yeterince açıklanamayacaktır (Türel, 2010: 48). Küresel finansal kriz; kapitalizmin daha önceki krizlerine benzer biçimde, belirli bir yükseliş-çöküş konjonktürünü temsil eden bir çerçeve ile ele alınabilirse de, daha önceki krizlerden iki özelliği ile ayrılmaktadır. i) Krizin kökenlerini yeni yatırım olanakları sunan yeni finansal araç ve yöntemlerin geliştirilmesinde bulmak mümkündür, ii) Kriz, finansal piyasaların küreselleştiği, giderek birbirine bağ(ım)lı hale geldiği politika ortamında küreselleşmiştir (Colander vd. 2009: 263). Bu özellikleriyle 2008 Küresel Krizini geçmiş krizlerden ayıran belki de en önemli nokta, klasik bankacılık krizlerinin ötesinde, temelinde karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerin yer alması ve bu ürünlere bağlı sorunların küreselleşen dünyada hızla yayılmış olmasıdır.

2007 yılı ortalarında ABD konut kredilerinde geri ödeme güçlükleriyle başlayan finans piyasalarındaki dalgalanmalar, 2008 yılı Eylül ayından itibaren derinleşmeye başlamış, finans piyasalarında başlayan kriz ve reel ekonomideki resesyon, Avrupa Ülkeleri ve Japonya gibi diğer gelişmiş ülkeleri finansal krize ve resesyona sürüklemiştir. Birçok ülkenin banka portföyünde ABD’deki finans piyasalarına ait sorunlu hisse senetleri ve türevlerini bulundurması bu sorunlu varlıkların değerlerinin düşmesiyle krizi daha küresel hale getirmiştir (Raddatz, 2010: 2). Mali sistemdeki sorunlar ve oluşan belirsizlik ortamı yatırımcı ve tüketici güvenini olumsuz yönde etkilemiş, iç ve dış talebin daralmasıyla birçok ülkede üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır.

ABD ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik kriz Büyük Buhran’ın gerçekleştiği 1930’lu yıllardan günümüze, yaşanan en uzun ve derin ekonomik durgunluk olarak kabul edilmektedir (Leepervd, 2010: 1000). Dolayısıyla krizden çıkmak için yapılacak müdahalelerin de krizin büyüklüğü ile uygun politikalardan oluşması gerekmektedir. Gerek ABD gerek Avrupa ülkeleri ve Japonya karşılaştıkları bu ciddi resesyon karşısında finans sektöründeki krizi önleyecek veya azaltacak tedbirler, devletleştirmeler, yardım programları ve merkez bankalarının faiz indirimleri yanında, doğrudan reel ekonomideki resesyonu önleyecek veya

hafifletecek bir dizi tedbirler almıştır (Hiç, 2009: 25). Bu ülkelerin krize karşı ilk tepkisi faiz indirimlerini içeren para politikasını uygulamak olmuştur. Ancak varlık fiyatlarındaki hızlı çöküş; merkez bankalarının likit olmayan varlık genişlemelerine izin veren sıra dışı uygulamalarına devam etmesini ve ekonomideki düşüş eğilimini durdurmak için sert önlemler alınmasını gerektiriyordu (Frenkel ve Rapetti, 2009: 696). Bu nedenle dünyada pek çok ülke ulusal piyasalarını canlandırmak için para politikalarının yanında büyük çaplı harcama ve vergi indirimini içeren maliye politikalarına başvurmuştur.

Krizin giderek derinleştiği bir ortamda, maliye politikası, kısa dönemde hâsıla kayıplarını telafi edecek en önemli politika seçeneği olarak görülmeye başlanmıştır. Krizden en çok etkilenen sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülke, genişletici maliye politikası uygulamalarına ağırlık vermeye başlamış, IMF, dünya ülkelerine krizden çıkışın en etkin yolunun mali genişleme olduğunu duyurmuş ve son olarak 2009 Nisanında yapılan G-20 zirvesine katılan ülkeler, ekonomik büyüme için mali genişleme üzerinde anlaşmışlardır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2010: 67). Krizin çıkış ülkesi olan Amerika'da yalnızca Amerikan Kongresi tarafından çıkarılan yasalar yaklaşık olarak 780 milyar \$ değerinde teşvik paketlerinden oluşmaktaydı⁷. Söz konusu yasa ile Amerika Hükümeti geçmiş yıllarda uygulanan politikalardan farklı olarak daha fazla harcama ve daha az vergi indirimi ile krizden çıkış stratejisi oluşturmuştur. Teşvik paketinin yaklaşık üçte ikisi hükümet harcamaları ve transferlerden oluşmaktadır (Congressional Budget Office, 2009). ABD'de ve diğer bazı ülkelerde küresel krize karşı alınan bir dizi politika tedbirlerini göstermektedir (Tablo 1).

Tabloda ilk satırda yer alan maliye politikası tedbirleri kamu harcamaları ve vergi indirimleri yoluyla yurt içi talebi uyarmayı hedefleyen politikaları içermektedir. Bu tür mali önlemler genellikle yasama onayını gerektirdiği için siyasi karar süreci uzun zaman alabilen önlemlerden oluşmaktadır. Para politikası önlemleri ise ülkelerde merkez bankasının faiz oranı kararları ve kredi genişlemesine yönelik önlemlerini içermektedir. Ülkelerde merkez bankasının piyasadan satın aldığı devlet borçlanma senetleri ve hükümet tarafından sorunlu mortgage senetlerinin dâhil olduğu özel sektör borçlarının birincil ve ikincil piyasada satın alınması ve kredi genişleme politikası kapsamında değerlendirilen önlemler içerisinde yer almaktadır.

⁷ 2009 yılında çıkarılan Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası'nın (ARRA) 2009 ve 2011 mali yılları arasında yaklaşık 720 milyar dolarlık bir ek teşvik oluşturduğu tahmin edilmektedir ve bu teşvik 2009'daki GSYH'nin yaklaşık yüzde 5'i kadardır. Ayrıca Kongre tarafından ARRA dışında kabul edilen 2008 Ekonomik Teşvik Yasası ve 2009 İşçi, Ev Sahipliği ve İş Yardım Yasası'nın toplam maliyetinin yaklaşık 190 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Bkz. Leeper ve ark.,2010: 1000).

Likitide desteği önlemleri ise merkez bankaları tarafından piyasadaki finansman imkânlarının genişletilmesi amacıyla daha uzun vade, genişletilmiş teminat gibi kolaylıklarla piyasadaki yabancı para birimlerine yönelik nakit gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Finansal sektör politikalarında ise varlık alımları programında kamu fonları kullanılarak banka bilançolarındaki riskli varlıklar satın alınmakta ve bankaların bilançolarında sorunlu varlıkların neden olduğu kredi riskleri ortadan kaldırılmaktadır. Yükümlülük garantileri ise mevcut veya yeni piyasaya sürülmüş fonların hükümet tarafından mevduat koruma programları çerçevesinde teminat altına alınmasıdır. Son olarak sermaye yardımı ve kamulaştırma ise bir banka sermayesinin kısmen veya tamamen kamu fonları yoluyla satın alınması ve bankanın sermaye yapısının yeniden düzenlenmesidir (Ait-Sahalia vd., 2012: 165-166).

Krizin Türkiye'ye Etkileri ve Alınan Politika Önlemleri

Ülkelerin küresel krizden etkilenme dereceleri bir taraftan mevcut ekonomik yapılarına, diğer taraftan da krizden çıkmak için uygulayacakları politikalara bağlı olarak değişmektedir. 1999 ve 2001 yılı krizlerinin ardından hükümetin malî disipline sadık kalmış olması, bankacılık sisteminin 2001 kriz döneminden farklı olarak ciddi boyutta açık pozisyonunun bulunmaması ve bankaların sermaye yapılarının güçlü olması Türkiye'ye krizden çıkış için güçlü bir pozisyon sağlamıştır. Türkiye'deki bankaların yabancı bankalara ait menkul kıymetleri ve türevlerini satın almaları kanunen mümkün değildir. Bu bakımdan ülkemiz Avrupa ve Japonya finans çevrelerinin karşılaştığı ve ABD'deki finans sektöründe kıymetli kâğıtların düşmesinden kaynaklanan bir sorunla karşı karşıya gelmiş değildir. Bunun yanında Türkiye'nin krizden doğrudan etkilenen ülkelerle olan ticari ve finansal bağları ile geleceğe yönelik olumsuz beklentiler ve güven bunalımı neticesinde ortaya çıkan talep daralmasının da krizin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisini artırdığını söylemek mümkündür. Gerek dış gerekse iç talepteki daralmaya bağlı olarak Türkiye'de büyüme ve istihdam oranı düşmüş, ekonominin sürükleyici sektörü olan imalat sanayi üretimi ve kapasite kullanım oranı gerilemiştir.

Yaşanan gelişmelerin ardından Türkiye, krizin etkilerinin giderilmesi ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması amacıyla reel sektöre yönelik geçmişte sık rastlanmayan maliye politikaları uygulamıştır. Türkiye'nin kriz süresince gerçekleştirdiği maliye politikası önlemleri bir yandan piyasada ortaya çıkan güven bunalımını ve belirsizliği ortadan kaldırmayı amaçlarken diğer yandan özel sektörün yatırım ve hane halkı tüketim harcamalarında yaşanan daralmanın neden olduğu şiddetli talep daralmasını telafi etmeyi amaçlamıştır. Milli gelirin bileşenleri arasında özel tüketim ve yatırım harcamaları, büyümenin “motoru” sayılabilecek harcamalar arasında kabul

edilmektedir. Krizin yoğunlaştığı 2009 yılında reel ekonomideki daralmanın nedeni özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki çarpıcı gerilemelerdir. Ancak özel kesim harcamalarındaki düşüşü öngören hükümetin kayıpları en aza indirmek ve milli gelirdeki düşüşü engellemek için kamu harcamalarında artışa gitmesi krizin etkilerini gidermek için yapılan önemli bir politikadır.

Türkiye’de kriz sürecindeki temel ekonomik göstergelere bakıldığında 2008 yılının krizin başlangıç yılı olduğu 2009 yılının krizin ülke ekonomisi üzerindeki etkisini en fazla gösterdiği yıl olduğu ve 2010’un ise krizin etkilerinin atılmaya başlandığı yıl olduğu söylenebilir. 2008 yılında %0,7 oranında büyüyen ekonominin, krizin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2009 yılında %4,8 oranında küçülmesi ve ekonominin 2010 ve 2011 yılında sırasıyla %9,2 ve %8,8 oranında büyüme sağlaması bu ifadeyi doğrulamaktadır. 2009 yılında büyüme oranlarında görülen olumsuz gelişme işsizlik oranlarına da yansımış ve 2008 yılında %11 olan işsizlik oranı 2009 yılında ani bir artışla %14’e yükselmiştir. İşsizlik oranlarındaki artış sonraki yıllarda yavaşlamış ve bu oran 2010, 2011 ve 2012 yılları için 11.9, 9.8 ve 9.2 olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticarete ilişkin göstergelerde de ekonomik büyüme ve işsizlik oranlarına benzer bir gelişme yaşanmış ve 2008 yılında %23,1 oranında artış gösteren ihracat hacmi, 2009 yılında %22,6 oranında daralmıştır. Aynı dönemde ithalat da gerilemiş ve 2008 yılında ithalatta görülen %18,8’lik artış 2009’da yerini %30,2 düşüşe bırakmıştır. Cari işlemler dengesinin GSYİH’ya oranında ise 2009 yılında düşüş yaşanmış ve 2008 yılında %5,6 olan cari işlemler açığı 2009 yılında %2,2’ye düşmüştür.

2008 ve 2009 döneminde Reel GSYİH, tüketim, yatırım, bütçe dengesinde ve işsizlik oranlarında önemli oranda bozulma görülmekte buna rağmen azalan tüketim talebine bağlı olarak ithalatta yaşanan düşüş cari işlemler dengesinde bir iyileşmeye işaret etmektedir. Yaşanan olumsuz gidişin 2010 ve 2011 yıllarında görece olarak olumluya dönmesinde ve temel ekonomik göstergelerde sağlanan iyileşmede bu dönemde Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikaları ve hükümetin yasalaştırdığı teşvik paketlerinin rolü olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu dönemlerde büyüme oranlarındaki düşüş ve krizin ortaya çıkardığı gelir-gider uyumsuzluğu merkezi yönetim bütçe açığında artışlar yaşanmasına sebep olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH’ya oranı sırasıyla %1,6 ve 1,8 iken krizin etkisini en fazla gösterdiği ve müdahalelerin arttığı 2009 yılında bütçe açığı %5,6’ya ulaşmıştır.

2002-2007 arası dönemde Türkiye’de kamu maliyesinde sağlanan disiplinle kamu borç yükünün önemli ölçüde azalması hükümetin, küresel krizin etkilerini hafifletmek üzere, sınırlı da olsa, genişletici mali tedbirler

alınmasına imkân vermiştir. Talebin canlandırılması amacıyla bazı ürünlerde ÖTV ve KDV oranları geçici bir şekilde düşürülerek firmaların ellerinde biriken stokların eritilmesi sağlanmış, yatırım ortamını iyileştirmek için yeni yatırım teşvikleri getirilmiş ve işçi çıkarmaları önleme amaçlı prim destek sistemi oluşturulmuştur. Ayrıca, dış piyasalarda rekabeti sağlayacak AR-GE destekleri verilmiş, KOBİ'lere ve ihracatçı firmalara kredi ve garanti destekleri sağlanmıştır. Hazırlanan teşvikler içinde hükümetin 2009 yılında uygulamaya koyduğu 5838 sayılı kanun ile 14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının, kriz sürecinde uygulanan en kapsamlı teşvik önlemlerini içerdiği söylenebilir. Bu teşvikler bir yandan hane halkı tüketimini artırmaya yoğunlaşırken diğer yandan reel sektörün girdi maliyetini etkilemeyi amaçlamıştır. Mart 2009'da 14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya konulan ÖTV ve KDV indirimleri ile tüketici kredilerinde ve gayrimenkul sektöründe maliyeti düşürmeye yönelik uygulamaların, tüketici talebinin uyarılmasında yüksek etkiye sahip olduğu söylenebilir. Şubat 2009'da 5838 sayılı kanunla uygulamaya konulan indirimli kurumlar vergisi uygulaması ile gelir vergisi stopajı ve sigorta primi işveren hissesi desteği ise reel sektörün üretim ve yatırımlarını teşvik etmiştir.

2001 yılında düzenlemeye gidilen finansal sektöre yönelik reformlar neticesinde bankaların mali bünyelerinin ve bankacılık gözetim ve denetim sisteminin güçlendirilmesi Türkiye'de finans sektörünün krizden daha az zarar görmesini sağlamıştır. Bu nedenle tablo 3'den de görüldüğü üzere kriz süresince hükümet tarafından alınan önlemlerin tamamı reel sektörün desteklenmesi ve işten çıkarmaların önlenmesi amacıyla alınmıştır.

Avrupa Komisyonunun Ekim 2011 tarihinde açıkladığı "2011 yılı İlerleme Raporu"nda Türkiye ekonomisinin krizden çıkış stratejisine değinilerek Türkiye'nin maliye politikası bileşimini kriz süresince başarılı bir şekilde yürüttüğü ifade edilmiştir. Raporla, Türkiye'nin, küresel mali krizden olumsuz etkilenmiş olmasına rağmen, önceki dönemlerde hayata geçirilen denetleyici ve düzenleyici reformların neticesinde, güçlü büyüme performansını tekrar hızlı bir şekilde yakalamış olduğu vurgulanmıştır. Buna paralel olarak, ekonomideki güçlü toparlanmanın işsizlik oranında önemli bir gerilemeyi beraberinde getirdiği belirtilmiştir⁸.

---

⁸Bununla birlikte Komisyon tarafından, yapılan ayarlamaların yetersiz kalması nedeniyle söz konusu ekonomik toparlanmadan tam olarak yararlanılmadığı, olumlu ve olumsuz senaryolara ilişkin riskleri azaltmak amacıyla, mali şeffaflık konusunda daha fazla ilerleme sağlanması, para ve maliye politikası bileşiminin yaşanan gelişmelere göre ayarlanması, enflasyon hedeflemesi ve mali istikrarın korunması konusunda çalışmaların artırılması gibi önlemler alınması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Komisyonu, Türkiye 2011 yılı İlerleme Raporu, SEC (2011) 1201, Brüksel.

Tablo 1: Ülkelerde Küresel Krize Karşı Alınan Politika Önlemleri

Türü	Önlemler	Uygulamalar
Maliye Politikası	Mali teşvik paketleri	İstihdam ve İstikrar için Alman Paketi (14/01/09); Cumhurbaşkanı Sarkozy tarafından açıklanan teşvik planı (04/12/08); UK teşvik paketi (24/11/08), ABD Ekonomik Teşvik Yasası (18/01/08, 24/01/08, 29/01/08)
Para Politikası	Faiz indirimleri	Altı Merkez Bankası tarafından koordineli yapılan indirimler (08/10/08)
	Faiz oranlarına dönük kararlar	Politika faizlerinin korunması (ECB 02/10/2008, BoE ^b 08/11/2007, FOMC ^a 16/09/2008) ve artırılması (ECB ^b 03/07/08)
	Kredi genişlemesine yönelik kararlar	Birincil alımlar (05/03/09), Japonya Merkez Bankası (BoJ) bono alımları (JGB) (22/01/09, 19/03/09), ABD MB. uzun vadeli hazine kağıdı alımı (18/03/09), İngiltere Merkez Bankası (BoE) varlık satın alımı (19/01/09), İngiltere Kurumsal Tahvil İkincil Piyasa Alım Programı ve CP Tesisi (3/5/09), Japonya MB. Kurumsal finansal aracı satın alımı (22/01/09, 19/02/09), ABD MB. Mortgage tahvil alımı (18/03/09), Avrupa Merkez Bankası mortgage tahvil alımı (07/05/09)
Likidite Destekler	Teminat sisteminde kolaylık (finansman ve açık artırma programında),	ABD Dönemlik açık artırma kolaylığı (12/12/07, 21/12/07), Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler Kredi kolaylığı (TALF ^c , 3/3/09), Avrupa Merkez Bankası'nın teminat çerçevesinin genişlemesi (15/10/08), döneminin genişlemesi (22/08/07) ve ek ihale imkanı (17/12/07), İngiltere Özel Likidite Programı (21/04/08, genişletildi 17/09/08), İngiltere genişletilmiş uzun dönem repo teminatı (03/10/08), Varlığa Dayalı Ticari Senet (ABCP ^d) Para Piyasası Fonu Likidite Kredisi (19/09/08)
Finansal Sektör Politikası	Varlık alımları	Sorunlu varlıkları kurtarma programı (03/10/08), İspanya'nın sorunlu varlıkları satın alması (07/10/08)
	Kötü varlıkları koruma altına almak ve varlık teminatları	Amerika Merkez Bankası bazı şirketlerin sorunlu varlıklarını satın alması (Bear Stearns, 14/03/08; AIG, 11/10/08), Fransız kredi garantileri (13/10/08), Citi varlık garantileri (23/11/08), Amerika Bankası (BoA) (16/01/09), İngiltere varlık koruma programı (19/01/09)
	Yükümlülük garantileri	İrlanda Hükümeti Garantisi Programı (30/09/08), İngiltere Kredi Garanti Programı (08/10/08), ABD Geçici Likidite Garanti Programı (14/10/08)
	Mudi koruma ve geliştirme	İrlanda (20/09/08), İngiltere (03/10/08), Almanya (05/10/08), ABD kredi birliği (28/01/09)
	Bireysel bankalara borç temini	Northern Rock likidite destek tesisi (14/09/07), Hypo Real Estate kurtarma (29/09/08), ABD Merkez Bankası'nın Goldman Sachs ve Morgan Stanley gibi Banka Holding şirketlerinin kiralama başvurularının kabulü (21/09/08).
	Sermaye enjeksiyonu ve kamulaştırma	Dokuz ABD Bankasının TARP ^e sermayeleştirilmesi (28/10/08), Altı Fransız Bankasının ikinci derecede teminatsız tahvili (subordinated debt) (20/10/2008), İngiltere Merkez Bankası sermaye yapısının yeniden düzenlenmesi (recapitalization) fonu (08/10/08 ve Ekim 2008 ve Şubat / Mart 2009 sermaye enjeksiyonları)

^a FOMC, Federal Open Market Committee. Federal Açık Piyasa Komitesi, Amerika Merkez Bankası'nda yer alan ve Amerika Hazine Bonusu ve tahvillerin alımı, satılmasını yapan bir komitedir.

^b BoE (Bank of England): İngiltere Merkez Bankası; ECB (European Central Bank): Avrupa Merkez Bankası; BoJ (Bank of Japan): Japonya Merkez Bankası

^c TALF: Amerika Merkez Bankası tarafından 25 Kasım 2008 tarihinde duyurulan ve tüketici kredilerini teşvik etmek için uygulanan programdır. Bu programla öğrenci, araba ve kredi kartları borçları teminat altına alınmıştır.

^d ABCP: Asset-backed commercial paper, Varlığa Dayalı Ticari Kağıt. Çoğunlukla Amerika, Almanya ve İngiltere'de borca karşı gösterilen ve bir mülk, tahvil, senet v.b.'ne dayalı teminat sistemidir.

^e TARP: Troubled Asset Relief Program, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı. Bu program 3 Ekim 2008 tarihinde Amerika Hükümeti tarafından krizden etkilenen finansal sektörü güçlendirmek amacıyla bazı finansal kurumların bilançolarında yer alan sorunlu varlıkların satın alınmasıdır.

Kaynak: Ait-Sahalia ve ark. (2012: 166)

Tablo 2: Türkiye’de Kriz Sürecinde Temel Ekonomik Göstergeler

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Milli Gelir (Büyüme Oranı)						
Reel GSYİH	4.7	0.7	-4.8	9.2	8.8	2.2
Özel Tüketim	5.5	-0.3	-2.3	6.7	7.7	-0.6
Yatırımlar	3.1	-6.2	-19.0	30.5	18.0	-2.7
Kamu Maliyesi (GSYİH'ya oran)						
Gelirler	22.6	22.1	22.6	23.1	22.9	23.4
Harcamalar	24.2	23.9	28.2	26.8	24.2	25.5
Bütçe dengesi	-1.6	-1.8	-5.6	-3.7	-1.3	-2.1
Merkezi yönetim toplam borç stoku	39.6	40.0	46.3	43.1	40.0	37.6
Kamu Kesimi Borçlanma Gerekisini	0	2	5	2	0	1
Diğer Göstergeler						
Cari işlemler dengesi/GSYİH	-5.9	-5.7	-2.3	-6.4	-10.0	-6.1
Kapasite Kullanım Oranı (%)	80.2	76.7	65.3	72.6	75.4	74.2
İşsizlik Oranları (%)	10.3	11.0	14.0	11.9	9.8	9.2

Kaynak: Merkez Bankası (2012); TÜİK (2013)

Türkiye’nin krizin etkilerini giderme yönünde yukarıdaki bahsedilen kamu maliyesine ait yaklaşımlar krizin çoğunlukla maliye politikasına ilişkin kararlar neticesinde giderilmeye çalışıldığı ve kamuoyunda, gerçekleştirilen politikaların etkinliği açısından farklı görüşler olsa da kriz öncesinde ve kriz sırasında izlenen politikaların krizin etkilerinin yumuşatılmasında önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür. Ancak piyasayı ani durgunluğa sürükleyen küresel ölçekli krizlerde maliye politikasına ilişkin önlemler resesyona hızlı tepki vermesi açısından gerekli olmakla birlikte hükümetin dış şokları ülkeye taşıyabilecek aktarım mekanizmalarının işleyişi üzerinde etkili olabilecek politikaları uygulamadığını söylemek mümkündür. Özellikle uzun erimli bir strateji gerektirecek bu mekanizmaların hem reel sektöre hem de finansal sektöre zararını en aza indirmek, ülkeye zarar veren küresel mal ve sermaye akımlarını azaltacak politikalarla ve “işsiz büyüme” sorununa gerçekçi çözümler aranmasıyla mümkündür.

Talepteki daralmaya ve reel sektörü desteklemeye yönelik ilave vergi indirimleri ve bazı harcama kalemlerindeki artışlar (Tablo 3) her ne kadar derinleşen küresel krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmiş olsa da söz konusu tedbirler hükümetin mali performansını olumsuz yönde etkilemiş, bütçe açığı önemli ölçüde artış göstermiştir. DPT (2009: 38)’nin yaptığı hesaplamalara göre 2008-2010 döneminde krize karşı alınan gelir önlemlerinin bütçeye maliyeti 5,9 milyar TL, harcama önlemlerinin maliyetinin 46,2 milyar TL olduğu tahmin edilmektedir. Bütçe üzerinde doğrudan etkisi olmayan önlemler ile birlikte krize yönelik önlemlerin toplam maliyetinin ise 64,9 milyar TL olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 3: Krize Karşı Alınan Mali Önlemler

Tedbir	Uygulama	Açıklama
Vergisel Tedbirler	Varlık Barışı ^a	Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmek amacıyla vergi indirimleri ve muafiyetleri içermektedir.
	ÖTV İndirimi ^b (15.06.2009'a kadar)	Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV'de geçici indirimle gidilmiştir. Beyaz eşyada % 6,7'den % 0'a, indirilmiştir.
	KDV indirimi (30.09.2009'a kadar)	Mobilya ve bilgisayarda KDV oranı %18 yerine %8 uygulanmıştır. 150m ² üzerindeki konut satışında KDV % 18'den %8'e indirilmiştir.
	Hisse Senedi Kazancı	Yerli yatırımcılara uygulanan %10'luk stopaj sıfıra indirilmiştir.
	Vergi Borcu Tecili	Vergi borçları 18 ay süreyle %3 faizle taksitlendirilmiştir.
	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF)	Gerçek kişilere kullanılan kredilerdeki (KKDF) kesintisi oranı %15'ten %10'a indirilmiştir.
	Özel İletiş. Vergisi (ÖİV)	ÖİV %15'ten %5'e indirilmiştir.
İstihdam Tedbirleri	KOBİ Birleşmeleri	31.12.2009 tarihine kadar birleşen KOBİ'ler kanunda belirlenen şartları sağlamları kaydıyla, kurumlar vergisi muafiyeti ve %75'e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanmasından faydalanabileceklerdir.
	Kısa Çalışma Ödeneği	Ödenek miktarı %50 oranında artırılarak, yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır.
	Genç ve Kadın İstihdam	Genç ve kadın istihdam teşvikinin süresi uzatılmıştır.
	İşsizlik Ödeneği	Ödenek %11 oranında artırılmıştır.
	Çalışma Programları	Program kapsamında 120 bin işsize doğrudan istihdam olanağı
	Mesleki Eğitim Faaliyetleri	200 bin kişinin eğitileceği program kapsamında işgücünün mesleki becerisinin geliştirilmesi süresince kişi başı 15 TL ödeme yapılması
	Girişimcilik ve Eğitim Danışmanlığı	İşsizlere girişimcilik konusunda verilen eğitimle KOSGEB kriterleri çerçevesinde sunulacak projelere KOSGEB tarafından 4000 TL tutarında hibe verilecektir.
	Stajyer İşbaşı Eğitim Destekleri	İş tecrübesi olmayan Meslek Lisesi, dengi ve üstü eğitim kurumu mezunu stajyerlere eğitim süresi boyunca günlük 15 TL ödeme
Yatırım Teşvikleri	İlave İstihdam Teşviki	İlave istihdam sağlayan yatırımcılara prim desteği sağlanması (5084)
	5084 sayılı yasa	Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin yasa ile yatırımcılara gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşvikleri sağlanmıştır.
	Bölgesel Gelişmişlik Desteği	Bölgelere göre kurumlar/gelir vergisi indirimi, SSK işveren primi desteği, faiz desteği, yeri tahsis, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti
	AR-GE Desteği	Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren AR-GE ve teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımları desteklenmiştir.
Üretici ve İhracatçı Destekleri	Tekstil, deri vb. Sektör Teşviki	İstihdam miktarı ve kurulacak bölgenin türüne göre yatırımcılara indirimli kurumlar vergisi ve SSK işveren primi desteği sağlanacak
	KOBİ desteği	Sıfır veya düşük faizli kredi desteği ve Kredi Garanti Desteği Uygulaması kapsamında KOBİ'lere verilen kredilerin %65'ine kefalet sağlanmıştır.
	İhracat Teşviki	İhracat reeskont kredisi limiti yükseltilmiştir
AR-GE Destekleri	Tarım Teşvikleri	Düşük faizle kullanılan (ZB ve TKK) kredi vadeleri uzatılmıştır.
	Eximbank	Hazine toplam garanti ve ikraz limiti 4 milyar dolara çıkarılmıştır.
	Vergi İndirimi	Ar-Ge personelinin yararlandığı vergi indirimi desteği yeniden düzenlenerek, desteğin 5 yıl boyunca doğrudan firmalara verilmesi.
	Gelir Vergisi İndirimi	Ar-Ge ve destek personelinin gelir vergisinin belli oranda indirilmesi.

Kaynak: Resmi Gazete'de yayınlanan (5811, 5834, 5838, 5891, 5904, 5917) sayılı kanunlar ve Resmi Gazete'de yayınlanan (2008/14272, 2008/14489, 2009/14580, 2009/14593, 2009/15199, 2009/14802, 2009/14803, 2009/14804, 2009/14812, 2009/14813, 2009/14881, 2009/15081, 2009/15082, 2009/15199, 2009/15197, 2009/1) sayılı Bakanlar Kurulu Kararları.

^a "Varlık Barışı" olarak adlandırılan ve 22.11.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "5811 Sayılı Bazı Varlıkların Millî Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun"un 10.07.2009 tarihli 5917 sayılı kanunla süresi uzatılmış ve kapsamı genişletilmiştir.

^b Süresi 15.06.2009 tarihine kadar bitecek olan indirimli oranlar 16.06.2009 tarihindeki Bakanlar Kurulu kararı ile farklı indirimli oranlar belirlenerek uzatılmıştır.

Sonuç Yerine: Krizlerin Değerlendirilmesi ve Çıkarılacak Dersler

Gerek küresel krize bağlı olumsuz gelişmeler gerekse krizin ABD kaynaklı olması ve ikinci küreselleşme çağından gelmesi, ilk küreselleşmenin ardından gelen 1929 bunalımı ile bugünkü kriz arasında paralellik kurulmasına neden olmuş ve bu yaklaşım Büyük Bunalım gibi bu krizin de derinleşerek uzun yıllar süreceğine dair endişeleri beraberinde getirmiştir (Öz, 2009: 1). Ancak 2008 yılı Küresel Krizin 1929 Büyük Bunalımından çok daha farklı bir ekonomik altyapıda gerçekleştiğini ABD'deki kamu kesiminin piyasadaki ağırlığına bakarak söylemek mümkündür. Buhran döneminde kamu kesiminin piyasadaki büyüklüğü yaklaşık %10 oranında iken krizin derinleştiği yıl olan 2009 yılında ise kamu kesiminin büyüklüğü %25,6 oranına yükselmiştir (Worldbank, 2014). Buhran döneminde ülkelerin krizden çıkış için gerçekleştirdikleri politikaların temelinde krizin piyasanın kendi iç dinamikleri ile içinden çıkamayacağı ve bu nedenle kamu kesiminin piyasadaki ağırlığının radikal biçimde artırılmasıyla mümkün olacağı şeklindeydi (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 79). Günümüzde yaşanan krizde ise alınan önlemlerin kamu kesiminin piyasadaki ağırlığından ziyade politikalara yön vermede gösterdiği başarıda yani devletin ekonominin içinde istikrar kazandırıcı bir unsur olarak bulunduğu bir altyapıda gerçekleşmiştir.

1997 Güneydoğu Asya Krizi ile 1929 Büyük Buhran ve 2008 Küresel Ekonomik Krizini birlikte ele aldığımızda krizlere karşı uygulanan politika tedbirlerinin zamanlaması ve politika araçlarının isabetli seçiminin, krizlerin etkisinin giderilmesinde ve ekonominin istikrara kavuşmasında son derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu konudaki temel ülke örneklerinden biri varlık balonlarının patlamasından sonra mali tedbirleri gecikmeli olarak uygulayan ve sürdürülebilir iyileşmeyi başaramayan Japonya'dır. Ülkede zamanında alınamayan önlemler finansal sektörün daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Benzer gecikme ABD'de Hoover yönetimi sırasında da ortaya çıkmış ve geciken müdahaleler makroekonomik durumun bozulmasına neden olmuş ve zamanla daha yüksek mali bedellerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur (IMF, 2008: 4). Güney Kore hükümet yetkilileri tarafından finansal sektöre yönelik ortaya konulan seri ve büyük destekler ise finansal sistemin makroekonomik göstergeler üzerinde göstereceği olumsuz etkileri sınırlandırmış ve böylece diğer mali müdahalelere olan ihtiyacı da azaltmıştır. Güney Kore Hükümetinin krizin olumsuz etkisini gidermede yapmış olduğu isabetli politika kararı, finansal sektördeki sorunların çözümüne öncelik vermesi ve bu çözüm gerçekleştirdikten sonra makroekonomik sorunların çözümüne yönelmesidir. Özellikle finansal sektördeki bozulmanın etkisi firmalara ve hane halkına taşıdığı mali teşvik tedbirlerinin alınması zorunlu hale gelmektedir. Bu

etkiyi gören ve zamanında müdahale eden ülkelerde krizin etkisinin daha hafif atlatıldığı görülmektedir. IMF'nin 2008 yılında yayınlamış olduğu raporunda da mali tedbirlerin zamanında yapılmasının, çeşitlendirilmiş, müşterek, kalıcı ve sürdürülebilir olmasının önemine değinilmiştir. Aynı zamanda raporda kriz döneminde uygulanacak harcama artışları, vergi indirimleri ve sosyal-iktisadi transferlerin daha yüksek çarpana sahip olduğu ifade edilmiştir.

1929 Büyük Buhran döneminin aksine 1997 yılında yaşanan Asya krizi ve günümüz ekonomik krizinde krizden çıkışa yönelik olarak ülkelerin merkez bankalarının ciddi biçimde parasal genişlemeye gittiği ve geniş kredi olanakları sağladığı ve güç duruma düşen çoğunluğu banka ve şirketleri kurtardığı, yeniden devletleştirme adımları attığı görülmektedir. İktisat literatüründe krizlerden çıkışa yönelik bu tür müdahalelerin gerekli olup olmadığı uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu görüş etrafındaki parasalcı çoğu iktisatçı, krizin kendi çaresini üreteceği bu yüzden krizlerin kendiliğinden sönmesinin beklenebileceği görüşünü savunmakta ve bu politikaların doğruluğu bir yana piyasaya ani, çok sık ve her durumda müdahalelerin bazı tehlikeleri barındırdığına işaret etmektedir. Onlara göre müdahale edilmediği durumda sistemdeki çürümüşlük temizlenecek, hayat pahalılığı ve lüks yaşam azalacak, insanlar daha çok çalışacak, daha ahlaki bir yaşam sürecektir, değer yargıları düzelecek ve doğru girişimciler krizden arta kalan enkazı yetersiz insanlardan geri alacak gibi kabul edilebilir değer yargıları öne sürseler de pratik yaşamda krizlere “az veya çok”, “erken veya geç”, “etkin veya etkin olmayan biçimde” müdahalelerin yapıldığı görülmektedir (Uzunoğlu, 2009: 86; Kindleberger, 2008: 197, 199).

Büyük Buhran'ın yaşandığı yıllardan bu yana Keynes'in de dâhil olduğu birçok iktisatçı durgunluk dönemlerinde hükümetin ekonomiye müdahalesinin nihai amacının, özellikle kısa vadede, toplam talebi arttırarak yeni iş alanları oluşturmak olduğunu ifade etmiştir (Romer ve Bernstein, 2009: 2; Ramey, 2012: 1). Çünkü bu dönemlerde işsizlik sorununu piyasa mekanizmasının kendiliğinden çözmesi mümkün değildir. Durgunluk dönemlerinde stokları artan ve karlılığı düşen bir işverenin iktisadi insan (homo economicus) olarak davranarak işçi çıkarması rasyonel bir karar olabilir. Ancak birçok işveren işçi çıkarır ve işten çıkarılanların sayısı belli bir eşik noktasını aşacak olursa, ekonomide olumsuz bir döngünün oluşması kaçınılmaz hale gelebilir. Kendi kendini besleyen böyle bir döngünün çöküşe doğru gittiği açıktır. Durgunluk dönemlerinde ortaya çıkan işsizlik sorununun asıl nedeni yetersiz toplam taleptir. Bu nedenle hükümetin bir yandan talebin canlanmasına yönelik teşvik önlemleri alması diğer yandan işçi çıkarmalarını engellemek için toparlanma başlayana kadarki dönemde reel sektör üzerindeki işçi maliyetlerini düşürmesi gerekmektedir.

İşverenlerin işçi çalıştırma maliyetlerini aşağı çekmeyi amaçlayan böyle bir politika durumunda yapılacak vergi harcaması, çok büyük bir olasılıkla aksi durumda yapılmak durumunda kalınacak vergi harcamasından daha az olacaktır (Erdoğan, 2010: 338). Bu nedenle özellikle durgunluk dönemlerinde uygulanacak maliye politikaları krizin daraltıcı etkilerinin giderilmesinde etkili bir araç olmaktadır (Frenkel ve Rapetti, 2009: 696).

1929 ve 2008 krizlerinin alınan küresel önlemlerin krizler üzerindeki etkisi bağlamında karşılaştırılması da mümkündür. 1929 Büyük Buhran yıllarında krizin derinleşmesindeki en büyük nedenlerden birisi ABD ve onu izleyen bazı ülkelerin krizden çıkışta araç olarak kullandığı ve ithalata uyguladığı yüksek gümrük tarifeleridir. 1929-34 yıllarını kapsayan Büyük Buhran döneminde tüm ülkeler “korumacı” (protectionist) tedbirlerle ithalatı kıstak veya yasaklamak, yüksek ithalat vergileri koymak yolunu seçmişlerdi. İlk olarak Amerika’nın 1930 yılı Haziran ayında yürürlüğe koyduğu Smoot-Hawley gümrük vergisi kanunu ile ülkeye giren ithal mallar üzerinden alınan gümrük vergisi ortalama %20 oranında yükseltilmiştir. Amerika’nın uluslararası ticareti engellemeye dönük bu davranışı diğer ülkeler tarafından tepki ile karşılanmış 1930-1931 yıllarında pek çok ülke gümrük vergisi oranlarını yükseltmiş ve ödemeler dengesini güçlendirmek için paralarını devalüe etmişlerdir (Eichengreen ve Irwin, 2010: 875-876). Bu tür korumacı tedbirlerin en önemli zararı uluslararası ticaretin daralması yanında tüm ülkelerde üretimdeki daralmanın ve depresyonun (buhranın) daha da derinleşmesi olmuştur. Dikkat edilirse bugün karşılaşılan üretim ve milli gelir hızındaki azalma, ne kadar küresel ve ciddi olsa da “resesyon” olarak adlandırılmaktadır. Depresyon (buhran) ise çok daha ağır bir ekonomik çöküştür. Nitekim, söz konusu Büyük Dünya Buhranı, 5-6 yıl sürmüş üretim ve gelir hızında azalma değil, büyük düşmeler kaydedilmiş, işsizlik oranı %25'lere yükselmişti (Hiç, 2009: 35). Günümüzde ise korumacılık krizden çıkış için bir politika olarak benimsenmemektedir. Bunun nedeni küreselleşmiş dünyada korumacılık tedbirlerinin anlamını yitirmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki ülkelerdeki pek çok sektörde yabancı şirketlerin faaliyet göstermesi veya bu şirketlerin yerel firmalara olan ortaklığı milli sanayinin korunması tezini anlamsızlaştırmaktadır (Sheridan, 2009). Büyük Buhran yıllarını günümüzle karşılaştırdığımızda ülkelerin küresel işbirliğinden uzaklaşmasının o döneme özgü koşulların bir sonucu olduğunu ve bu durumun krizi daha da derinleştirdiğini söyleyebiliriz. Büyük Buhran’a karşı küresel birlikteliği imkânsız hale getiren Birinci Dünya Savaşı’nın ardından imzalanan Versailles Anlaşması ülkeler arasında askeri alanda yaşanan anlaşmazlıkları ekonomik alana taşımış ve ülkeler arası devam eden çatışmalar bunalımda ülkelerin ortak hareket etmesini zorlaştırmıştır. Buna rağmen 2008 küresel krizine karşı birçok Avrupa ülkesi, Japonya ve olabildiğince Çin dahi krizin önlenmesi

için, tam bir ahenk içinde olmasa dahi, paralel önlemler uygulamaya koymuşlardır. Demek ki küreselleşme küresel krize karşı ortak hareket edilmesi gereğini de ortaya çıkartmış ve bu disiplini önemli ölçüde sağlamıştır. Bugün dünyanın büyük ekonomilerinde benzer bir çatışma ortamının bulunmaması, ülkeler arasında işbirliğini mümkün kılarak küresel krizin Büyük Bunalıma kıyasla daha kısa sürede atlatılmasına imkân sağlamıştır.

1929 Buhran yıllarını belki de günümüz ekonomik kriz döneminden ayıran en önemli nokta o dönemde başta Adam Smith olmak üzere Jean B. Say ve diğer klasik iktisatçıların görünmez el varsayımı ve mahreçler kanununun tüm piyasa ekonomileri tarafından genel kabul görmesi ve bu nedenle ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılmasıdır. Buhran yıllarına kadar devlet müdahalesi olmadan ekonominin daima tam istihdam denge düzeyinde durağan dengede olacağı, enflasyon, deflasyon gibi istikrarsızlıkların olmayacağı görüşü hakimken Buhran yıllarının ardından J. M. Keynes, A. Lerner, A. Hansen ve W. Beveridge gibi fonksiyonel maliyecilerin görüşleri ile ana akım iktisat teorisinin bu varsayımlarının kısmen geçersiz olduğu ve Keynesyen iktisatçıların devletin ekonomiye müdahalesini haklı gösteren görüşlerinin pek çok ülke tarafından kabul edildiği ve uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla küresel ekonomik krizden önce Buhran yıllarının aksine günümüz ekonomilerinde devletin ekonomiye yön vermesi ve etkili regülasyonlarla piyasayı düzenlemesine karşı çıkan ülke sayısı çok sınırlı sayıdadır. Buna rağmen ekonomilerin krize sürüklenmesi hükümetlerin ellerinde piyasayı denetleyici ve düzenleyici aktif politika araçları bulunmasına rağmen bunları öngörememiş olması ve bu yönde zamanında önlemler alamamasının bir sonucudur. 2 Nisan 2009 tarihinde yapılan G20 zirvesinin sonuç bildirgesinde de küresel krizin nedeninin finansal sektör, finansal düzenleme ve bunları denetleyen sistemdeki ciddi yetersizlikler olduğu belirtilmiştir. Krizden daha az etkilenen ülkelerin kriz öncesinde finansal piyasalarını zararlı varlıklardan arındırmak için gerçekleştirdiği reformlar ile denetim ve gözetim mekanizmalarını işletmesi, hükümetlerin sahip olduğu araçları etkili kullanmaları sonucunda krizi önleyebilmelerine bir örnektir.

Müdahalenin olmadığı durumda ekonomide ortaya çıkacak yükün daha ağır sonuçlar doğuracağı ve reel veya finans sektöründe ortaya çıkan krizin birbirini etkileyeceğini son ekonomik krizde ve Japonya örneğinde görmek mümkündür. Japonya'nın 90'lı yıllarda karşılaştığı resesyona karşı zamanında tedbir almaması mali disiplinine ve borç yüküne zarar vermese de ülkedeki resesyona daha uzun sürmesine neden olmuştur (Hiç, 2009: 46). Asya ekonomilerinde yaşanan bu krizlerin, nedenleri, oluşum süreçleri ve sonuçları bakımından birbirine benzerlikler gösterdikleri dikkat

çekmektedir. Bu konuda geliştirilen modellerde de söz konusu benzerliklere vurgu yapılmakta ve sağlam makroekonomik politikaların, esnek ve sağlam bir finansal sistemin önemi, finansal sektör liberalizasyonunun uygun bir sıralama çerçevesinde gerekli önkoşulların oluşturulmasından sonra yapılmasının gerekliliği açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Eğer bankaların kendi kendini besleyen likidite sıkışıklıkları finansal kriz sebebi olursa, finansal sistemin likidite yetersizliğini telafi edecek bir uluslararası kredi mercii tarafından onarılması (Delice, 2003: 75-76) veya hükümetin piyasada para tabanını artırıcı ve finans kesiminin ve özel sektörün bilançolarındaki dengesizliği gidermesi için parasal ve mali tedbirler alması krizlerin önlenmesinde etkili olabilir. Yine son küresel krizde Almanya başlangıçta finansal krizi önlemek için teşvik sağlanmasına ve borç yüküne girmeye sıcak bakmamış fakat ekonominin çok daralmasının doğuracağı yükün daha ağır olacağını hesaplayarak teşvik ve parasal genişleme programlarını uygulamaya koymuştur (Hiç, 2009: 47).

Dünyanın 1929 Büyük Bunalımına kıyasla, Küresel Krizde hem para hem de maliye politikası uygulamalarında daha hızlı ve etkili davrandığı görülmektedir. Bununla birlikte, para politikasının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkinliğinin, özellikle bu tip derin kriz dönemlerinde azaldığının vurgulanması, kısa dönemde maliye politikalarının krizlerin en iyi çözümü olduğu yönündeki geleneksel Keynesyen görüşe güç kazandırmıştır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 80). Bununla birlikte maliye politikasının para politikasına göre daha zaman alıcı olması ve mal piyasalarının aktarım mekanizmasının para piyasası aktarım mekanizmasına göre daha yavaş işlemesi küresel ekonomik krizde para ve maliye politikalarının tamamlayıcı rolünün görülerek bu iki politikanın eş anlı olarak uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlamda tüm ülkelerde para politikası kurulu kararları resesyondan çıkış için etkin olarak uygulanmıştır. Hâlbuki Büyük Buhran döneminde Keynesyen politikanın temelleri maliye politikasının dominant olduğu ve politika araçlarının maliye politikaları ekseninde uygulandığını gösteriyordu.

Bahsi geçen krizlerden de anlaşılacağı üzere kriz ve resesyon dönemlerinde ülkelerin laissez-faire klasik iktisat önerisi çerçevesinde piyasalara müdahale etmeksizin olaylara seyirci kalmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır⁹. Gerek Büyük Buhran ve Güneydoğu Asya'daki krizlerin gerekse son küresel krizin gösterdiği üzere hükümetlerin müdahale

---

⁹ Örneğin o dönem AB dönem başkanlığını yürüten N. Sarkozy son küresel kriz dolayısıyla yapılan devlet yardımlarını ve devlet müdahalelerini dikkate alarak, "Laissez-faire kapitalizm"inin aşırılıklar barındırdığını ve piyasa regülasyonlarının gerekliliğini beyan etmiştir (Public Broadcasting Service (PBS), Economic Crisis in a Globalized World, 21 Kasım 2008, www.pbs.org/wnet/wideangle/uncategorized/how-global-is-the-crisis/3543/).

etmeksizin konjonktürdeki gerilemelere duyarsız kalması, krizlerin daha da derinleşmesine, üretimde ve tüketimde daralmaya, milli gelirden ani düşüşlere ve istihdamın gerilemesine yol açmakta müdahale edildiği duruma göre daha büyük kayıplara yol açmaktadır. Ancak müdahalenin hükümet bütçeleri üzerinde bir yük ortaya çıkaracağı, mali disiplinden taviz verileceği ve Merkez Bankası rezervlerinde bir azalışa neden olacağı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ait-Sahalia, Y., Adnritzky, J., Jobst, A., Nowak, S., Tamirisa, N. (2010). "Market Responseto Policy Initiatives Duringthe Global Financial Crisis," NBER Working Paper 15809, March.
- Avrupa Komisyonu (2011). Türkiye 2011 yılı İlerleme Raporu: Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012, SEC (2011) 1201, Brüksel. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/İlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf
- Bernanke, B.S.,Parkinson, M. (1989). "Unemployment, Inflation, and Wages in the American Depression: Are There Lessonsfor Europe?". AEA Papersand Proceedings, 79(2): 210-214.
- Bernanke, B.S. (1983). "Non-Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression".The American Economic Review, 73(3): 257-276.
- Bocutoğlu, E.,Ekinci, A. (2009). "Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası", Maliye Dergisi, 156 (Ocak-Haziran): 66-82.
- Brown, E.C. (1956). "Fiscal Policy in the Thirties: A Reappraisal", American Economic Review, December, 46(5): 857-79.
- Brownlee, W.E. (2000). The Public Sector, in The Cambridge Economic History of the United States, Stanley L. Engermanand Robert E. Gallman (eds), Volume 3, Cambridge University Press, 1200 pages.
- Colander, D.,Goldberg, M., Haas, A., Juselius, K., Kirman, A., Lux, T., Sloth, B. (2009). "The Financial Crisisandthe Systemic Failure of the Economics Profession", Critical Review, 21(2&3): 249–267.
- Congressional Budget Office (2010).Estimated Impact of the American Recovery and Reinvestment Act on Employment and Economic Output from October 2009 through December 2009.February.
- Delice, G. (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(Ocak-Haziran): 57-81.

- DPT (2009). 2009 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program. DPT, Ankara.
- Eggertsson, G.B. (2008). "Great Expectations and the End of the Depression", *American Economic Review*, 98(4): 1476-1516.
- Eichengreen, B., Irwin, D.A. (2010). "The Slideto Protectionism in the Great Depression: Who Succumbedand Why?", *The Journal of Economic History*, 70(4): 871-897.
- Eichengreen, B., Sachs, J. (1985). "Exchange Ratesand Economic Recovery in the 1930s", *TheJournal of Economic History*, 45(4): 925-946.
- Erdoğan, M.M. (2010). Neo-liberal İktisatta Sonun Başlangıcı ve Keynezyen İktisadın Reenkarnasyonu. H. Kapucu, M. Aydın, İ. Şiriner, F. Morady ve Ü. Çetin (ed.). *Politik İktisat ve Adam Smith. Yön Yayınları*. ss. 329 - 358.
- Frenkel, R., Rapetti, M. (2009). "A Developing Country View of The Current Global Crisis: What Should Not Be Forgotten and What Should Be Done", *Cambridge Journal of Economics*, 33: 685-702.
- Friedman, M., Schwartz, A. (1963). *Monetary History of the United States*. Princeton University Press. Princeton, NJ.
- Hansen, A.H. (1941). *Fiscal Policyand Business Cycles*. W.W. Norton. New York.
- Hiç, M. (2009). *Küresel Finansal Kriz, Küresel Resesyon, İleriki Yıllarda Muhtemel Gelişmeler ve Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, 1. Baskı, Beykent Üniversitesi Yayınları, No: 62.
- Hoshi, T., Patrick, H. (2000). *The Japanese Finanacial System: An Introductory Overview*, in *Crisisand Change in the Japanese Financial System*, Hoshi, Takeo, Patrick, Hugh (Eds.), Kluwer Academic Publisher, Massachusetts, XIII, 321 p.
- IMF (2008). *Fiscal Policyfor the Crisis* (by A. Spilimbergo, S. Symansky, O. Blanchard, and C. Cottarelli), *International Monetary Fund Staff Position Note*, SPN/08/01.
- Ito, T. (2000). "The Stagnant Japanese Economy in the 1990s: The Need for Financial Supervision to Restore Sustained Growth", in *Hoshi, Takeo, Patrick, Hugh (Eds.), Crisisand Change in the Japanese Financial System*, Kluwer Academic Publisher, Massachusetts, XIII, 321 p.
- James, H. (2002). *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Harvard University Press Paperback Edition, 272 pages.

- Kashyap, A. (2000). Discussions of the financial crisis, in Japan's Financial Crisis and Its Parallel to U.S. Experience. Ryoichi M. And Posen A.S.(eds). Washington (DC): Institute for International Economics, pp. 106-114.
- Kindleberger, C.P. (2008), Cinnet, Panik ve Çöküş, Mali krizler Tarihi İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. H. Tunalı, 2. Baskı, Ekim.
- Leeper, E.M., Walker, T.B., Yang, S.S. (2010). Government investment and fiscal stimulus. Journal of Monetary Economics.57: 1000–1012.
- Merkez Bankası (2012). Genel İstatistikler. TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.
- Öz, S. (2009). “Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?”, TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporu Serisi, Çalışma Raporu 0904.
- Public Broadcasting Service (PBS). Economic Crisis in a Globalized World, <http://www.pbs.org/wnet/wideangle/uncategorized/how-global-is-the-crisis/3543/>, November 21st, 2008.
- Raddatz, C. (2010). ‘When the rivers run dry: Liquidity and the use of whole sale fund in the transmission of the U.S. subprime crisis’, World Bank Policy Research Working Paper, WPS5203.
- Ramey, V.A. (2012). Government Spending and Private Activity. National Bureau of Economic Research Working Paper. Cambridge, 17787. <http://www.nber.org/chapters/c12632.pdf>
- Resmi Gazete. 5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. 26 Mayıs 2008 tarihli Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. 5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun. 22 Kasım 2008 Tarih ve 27062 Sayılı Resmî Gazete.
- Resmi Gazete. 5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. 28.02.2009 tarih ve 27155 sayılı Resmi Gazete
- Resmi Gazete. 5904 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. 3 Temmuz 2009 Tarih ve 27277 Sayılı Resmî Gazete
- Resmi Gazete. Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar. 2009/14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 16 Mart 2009 tarih ve 27171 Sayılı Resmî Gazete

- Resmi Gazete. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kesintileri Hakkında Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar. 2009/14803 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 16 Mart 2009 tarih ve 27171 Sayılı Resmî Gazete
- Resmi Gazete. Kısa Çalışma Süresinin Altı Ay Uzatılması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı. 2 Temmuz 2009 Tarih ve 27276 Sayılı Resmî Gazete. 009/15129.
- Resmi Gazete. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. 2009/15199. 16 Temmuz 2009 Tarih ve 27290 Sayılı Resmî Gazete
- Romer, C.D. (1992). “What Ended the Great Depression?”. The Journal of Economic History. 52(4): 757-784.
- Romer, C.D., Bernstein, J. (2009). The Job Impact of the American Recovery and Reinvestment Plan. Council of Economic Advisers. January 10.
- Sheridan, B. (2009). “5 Myths of the Global Recession”, Newsweek, February 13.
- Smiley, G. (2002). Rethinking the Great Depression, Chicago: Ivan R. Dee, 196 pages.
- Smithies, A. (1946). “The American Economy in the Thirties”. The American Economic Review. 36: 11-27.
- Temin, Peter (1993). “Transmission of the Great Depression”, The Journal of Economic Perspectives, 7(2): 87-102.
- TÜİK (2013). İstatistik Göstergeler, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge>
- Türel, O. (2010). “Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, Ekonomik Yaklaşım, 21(75): 27-75.
- Uzunoğlu, S. (2009). “Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek?”, TİSK Akademi, Özel Sayı II: 80-88.
- Wicker, E. (1996). The Banking Panics of the Great Depression, Cambridge University Press, New York.
- World Bank (2014), World Development Indicators, World DataBank, <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>.